

Банки сучасного та майбутнього Banks of the present and the future

DOI: [10.26565/2786-4995-2022-2-01](https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-2-01)

УДК 336.741.24

Олена Сідельник

*Кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансових технологій та консалтингу
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, Україна, Львівська область, м. Львів, вулиця Університетська, 1
e-mail: helen.sidelnik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3147-9590*

Сергій В'язовий

*Аспірант кафедри фінансових технологій та консалтингу
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, Україна, Львівська область, м. Львів, вулиця Університетська, 1
e-mail: vazowo@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9504-0483*

МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТІЙНОГО АСПЕКТУ ФОРМУВАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У ході триваючої глобалізації міжнародних товарів і торговельного руху платіжні операції також зростають у всьому світі. Створюються або вдосконалюються різні форми розрахунку. Важливим аспектом сьогодення є впровадження та вдосконалення безготівкових розрахунків в Україні та усьому світі. Актуальним залишається питання визначення понятійного аспекту формування безготівкових розрахунків.

У роботі було охарактеризовано дефініцію «безготівкових розрахунків» та їх функціонування з огляду на національний досвід. Розглянуто процес регулювання розрахунків з боку нормативно-правового забезпечення в Україні.

У статті було досліджено історичний аспект формування безготівкових розрахунків від найдавніших часів до сучасних електронних систем.

Проаналізовані визначення українських та зарубіжних дослідників та науковців як у загальному понятті так і у принципах запровадження даного виду розрахунку у різних аспектах життєдіяльності людини зокрема, та країни в цілому.

Виокремлені та досліджені поняття які надаються у нормативних та правових документах, органами влади та регулятором грошових відносин в Україні.

Проведено порівняльний аналіз наведених дефініцій та сформовано методологію їх групування за певними категоріями та спільними рисами.

Охарактеризовані класичні переваги безготівкових розрахунків з огляду на учасника грошових відносин в умовах цивілізаційних та часових викликів в державі та додані нові переваги з урахуванням пандемії викликаної Covid-19.

Наведено власне поняття «безготівкові розрахунки» спираючись на досвід закордонних та українських вчених та дослідників, державних нормативних та правових документів, визначень державних органів та враховуючи історичний фактор.

Ключові слова: Безготівкові розрахунки, цифрова економіка, грошові перекази, історичний аспект, пластикові карти.

Формули: 0; рис.: 1, табл.: 3, бібл.: 14

Вступ. Сьогодні практично стирає різницю між готівковими та безготівковими розрахунками, хоча сфери та обсяги їх обігу різні. Нині готівкові розрахунки все більше поступаються пластику, електронним методам оплати та криптовалютам. У зв'язку з цим перспективним залишається вивчення понятійного аспекту безготівкових розрахунків.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдань. Теоретичною основою статті є наукові праці вітчизняних науковців, які розробляють концептуальні засади, методологічні і практичні аспекти розвитку безготівкових розрахунків в Україні належать В.І. Антонюк, В. Батрименко, І.Т. Бауман, Є.О. Бублик, М. Безнощенко, С. В. Міщенко, Р. Е. Товмасян, А. М. Герасимович, А. А. Мещеряков, А. Мороз, В. Новицький, Б. Вишиван, В.Є. Волохата, В.О. Дубинська, О.П. Єлезаров, А.С. Кочена, К.І. Милованова, Т.В. Савелко, А. Савченко, Р.П. Смоленюк, І.М. Українець.

Серед закордонних вчених, які займаються питаннями організації та аналізу безготівкових розрахунків можна виділити роботи Р. А. Батлер, Й. Бонгартц, Р. Кембелл, Ж. Перар, Б. Сміт, К. Шмітгофф, Х. Ф. Харлоу, Б. Ф. Ломов, В. С. Магун, Еллен Дж. Лангер та ін.

Результати дослідження. Система безготівкових розрахунків відіграє важливу роль у побудові сталих взаємовідносин між усіма суб'єктами господарської діяльності як на національному рівні так і у міждержавних зв'язках і залежить від багатьох факторів серед яких інтереси сторін, залучених до виконання платежу (провайдери платіжних послуг, а також кінцеві користувачі платіжних послуг, включаючи споживачів і продавців), нормативно-правова база, культурні (наприклад, важливість особистих стосунків) або технологічні (доступ до Інтернету та мобільних пристроїв) чинники, економічні та соціальні визначники (наприклад, рівень економічного добробуту або нерівність в розподілі доходів).

З огляду на це окреслимо історію становлення безготівкових операцій, від найдавніших часів до сучасних електронних систем (рис. 1).

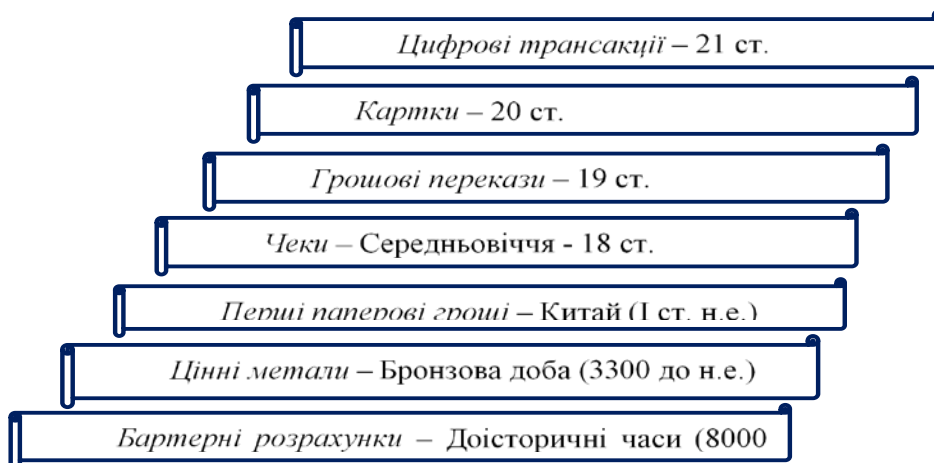

Рис.1. Історичний аспект розвитку безготівкових розрахунків.

Джерело: побудовано автором

Бачимо, що система безготівкових розрахунків має довготривалу історію свого розвитку, відтак відіграє важливу роль у побудові сталих взаємовідносин між усіма суб'єктами господарської діяльності як на мікро-, мезо-, так і на макрорівнях.

На сучасному етапі формування безготівкових розрахунків існує чимало підходів науковців до визначення як загального поняття так і принципів запровадження даного виду розрахунку у різних аспектах життєдіяльності людини зокрема, та країни в цілому, вважаємо за необхідне їх дослідити.

- Борисов А.Б. стверджує, що безготівкові розрахунки – розрахунки, які здійснюються між фізичними і юридичними особами без застосування готівкових грошей шляхом перерахування засобів через банк з розрахункового (поточного) рахунку платника на рахунок їх одержувача [1].

- В свою чергу Дянів Р.П. надає своє трактування безготівкові розрахунки – форма грошового обігу, за якою зберігання і рух грошових коштів здійснюється без готівкових грошей, шляхом перерахування грошових сум з рахунку платника на рахунок одержувача [2].

- Завадський Й. С. Говорить, що безготівкові розрахунки – система грошових розрахунків, які проводяться без участі готівки, тобто перерахування банком певної суми з рахунку платника на рахунок одержувача або заліком взаємних вимог підприємств і громадських організацій [3].

- Золотогоров В. Г. Безготівкові розрахунки – розрахунки, які здійснюються без участі готівки, шляхом перерахування певних сум з рахунків платника в банках на рахунок одержувача або шляхом заліку взаємних вимог [4].

- Лукаш С.І. та Малютина Л.А. Безготівкові розрахунки – система грошових розрахунків, які здійснюються без участі готівки, тобто шляхом перерахування банком певної суми з рахунку платника на рахунок одержувача коштів або шляхом зарахування взаємних вимог [5].

- Партин Г. О. Безготівкові розрахунки – платежі, які здійснюються шляхом списання коштів із банківського рахунку платника і зарахування їх на банківський рахунок одержувача [6].

- Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Безготівкові розрахунки – це форма грошового обігу, при якій зберігання і рух грошових коштів відбувається без участі готівки, за допомогою зарахування грошей на банківський рахунок і перерахування з рахунку платника на рахунок одержувача. Всі безготівкові розрахунки здійснюються через банки за допомогою чеків, векселів, кредитних карток, взаємозаліків, тому гроші в безготівковому обороті важко приховати від контролю і обкладення податками. У розвинених країнах частка безготівкового обороту в грошовому обігу набагато перевищує половину. Синонім - безготівковий грошовий оборот [7]

- Савлук М. І. Безготівкові розрахунки – це рух грошей по рахунках у банках, коли вони не виходять за межі банківської системи. Це створює можливість контролювати безготівковий оборот, а отже й впливати на відносини економічних суб'єктів банками та органами державного управління [8].

- Сухарський В. С. Безготівкові розрахунки – платежі, що здійснюються без участі готівки, шляхом перерахування грошових сум з рахунків платників на рахунки одержувачів або зарахування взаємних вимог [9].

- Щетинін А. І. Безготівкові розрахунки – організація розрахунків між учасниками суспільного виробництва, які здійснюються без використання готівки, шляхом перерахування коштів з одного розрахункового рахунку на інший [10].

- У Словнику фінансово-правових термінів зазначається, що Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів [11].

З урахування отриманих даних слід зазначити, що держава також надає власні дефініції поняття «Безготівкові розрахунки» через законодавчу базу та різні інституції контролю та нагляду за фінансовими відносинами в країні та за її межами, вони наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Теоретичні підходи визначення безготівкових розрахунків

Джерело	Суть визначення
ГКУ	При безготівкових розрахунках усі платежі провадяться через установи банків шляхом перерахування належних сум з рахунку платника на рахунок одержувача або шляхом заліку взаємних зобов'язань і грошових претензій. Платежі здійснюються у межах наявних коштів на рахунку платника. У разі потреби банк може надати платникові кредит для здійснення розрахунків. [12]
Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті	Безготівкові розрахунки - перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді [13].
НБУ	Перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді [14].

Джерело: узагальнено автором

Кожне з визначень має різнобічний характер, спільні і відмінні критерії, тому слід провести порівняльний аналіз зазначених понять. Дані наведені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Групування основних визначень поняття «безготівкові розрахунки» за спільними рисами

		«Безготівкові розрахунки»							
№	Джерело	Критерії групування							
		Розрахунок без участі готівки	Перерахування коштів міжбанківськими рахунками	Зарезування готівки на рахунок в банку	Розрахунки на основі електронних носіїв	Всі розрахунки проводяться за участі банківської установи отримувача	грошових коштів в межах банківської установи	безготівкових відносин є фізичні та юридичні особи	
1.	Борисов А.Б. [1]	+	+				+	+	
2.	ГКУ [12]								
3.	Дянів Р.П. [2]	+	+				+		
4.	Завадський Й.С. [3]	+	+				+		
5.	Золотогоров В.Г. [4]	+	+				+		
6.	Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [13]		+	+	+		+	+	
7.	Лукаш С.І., Малютина Л.А. [5]		+	+			+	+	
8.	НБУ [14]		+	+	+		+	+	
9.	Партич Г.О. [6]	+	+				+		
10.	Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б. [7]	+	+				+		
11.	Савлук М.І. [8]	+	+				+	+	
12.	Словник фінансово-правових термінів [11]		+	+			+	+	
13.	Сухарський В.С. [9]	+	+				+		
14.	Щетинін А.І. [10]	+	+				+		
Разом		10	14	4	2		14	1	4

Джерело: розроблено автором на основі джерел

Як бачимо, система безготівкових розрахунків покликана створювати комфортні умови для всіх учасників з дотриманням розрахункової та договірної дисципліни, із забезпеченням своєчасності та безпеки проведення платежів.

Важливим аспектом кожної системи є динамічність її розвитку та створення нових переваг в часи цивілізаційних викликів. Для безготівкових розрахунків виклики, спричинені пандемією Covid-19, стали стартом для отримання додаткових (нових) переваг (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристики переваг безготівкових розрахунків з огляду на учасника грошових відносин

Учасник	Класичні переваги	Нові переваги (в умовах пандемії Covid-19)
Держава	-безготівкові кошти в економіці; -детінізація економіки; -монетизація пільг; -підвищення бази оподаткування; -скорочення витрат на: обслуговування грошового обігу, друк банкнот	-додаткові можливості утримання рівня торговельних процесів та розвитку економіки за допомогою діяльності онлайн ринку
Банки	-зростання комісійного доходу, ліквідності; -розширення клієнтської бази -скорочення операційних витрат (послуги інкасації, роботу касирів)	-активізація переходу населення до дистанційних форм самообслуговування; -стимул до розвитку нових платіжних банківських технологій
Торговці	-збільшення вартості середнього чеку; -підвищення захисту від шахрайських схем; -пропозиція нових сервісів та послуг	-можливості здійснення продаж через онлайн платформи; -зменшення захворюваності серед персоналу
Громадяни	-зручність у використанні; -доступ до додаткових сервісів та можливостей	-можливість здійснення покупок «здому»; -мінімізація ризиків захворюти

Джерело: удосконалено автором на основі опрацювання [Чайковський, Бехтер, Weimert]

Висновки. З огляду на зазначені визначення та наведені міркування можемо стверджувати, що дослідники в тій чи іншій мірі охарактеризували поняття не в повному обсязі, оскільки з тенденціями сьогодення поняття безготівкових розрахунків має ширше розуміння.

Тому вважаємо за доцільне подати власне визначення цього поняття: Безготівкові розрахунки – це вид розрахунку між фізичними та юридичними особами (всіма суб'єктами господарювання) на мікро-, мезо-, макрорівнях (у межах певної країни та за її межами), такі розрахункові відносини, які виникають між різними державами, у вигляді перерахунку грошових коштів з рахунку на рахунок у банку чи іншої фінансової організації за допомогою грошової системи, здійснення яких, забезпечує можливість функціонування процесу розширеного циклу відтворення валового продукту.

Враховуючи все вищезазначене можна зробити висновок, що безготівкові розрахунки пройшли довгий шлях свого формування, адаптувалися і змінювалися з плином часу. Саме поняття безготівкових розрахунків вивчалось та визначалося багатьма вченими-науковцями та розглядалось та прописувалося у нормативно-правових актах, та законодавчих документах.

Список використаної літератури

1. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. – М. : Книжный мир, 1999. 895 с.
2. Дянів Р. П. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. – Київ : Міжнародна економічна фундація, 2002. 704 с.
3. Завадський Й .С., Осовська Г. В., Юшкевич О. О. Словник економічних термінів: Менеджмент. Маркетинг, підприємництво. навч. – метод. посібник – Житомир : ЖІТІ, 1999. 444 с.
4. Золотогоров В. Г. Энциклопедический словарь по экономике : Полымя, 1997. 571 с.
5. Банковская энциклопедия / Под ред. С. И. Лукаш, Л. А. Малютиной. — Днепропетровск : Баланс-Аудит, 1994. 250 с.

6. Партин Г.О., Загородній А.Г. Фінанси підприємств: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. 379 с.
7. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. — 5-е изд., перераб. и доп.. М.: ИНФРА-М, 2007. 495 с. (Б-ка словарей "ИНФРА-М", <https://www.ebk.net.ua/Book/Ses/b/0032.htm>)
8. Гроші та кредит : підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.М. Лазепко, М.Ф. Пуховкіна та ін. ред.: М.І. Савлук. – К. : КНЕУ, 2011. 590 с.
9. Сухарський В.С. Економічний словник-довідник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. 328 с.
10. Щетинін А.І. Гроші та кредит: Підручник: Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 432 с.
11. Словник фінансово-правових термінів / [за заг. ред. д.ю.н., проф. Л.К. Воронової]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Алерта, 2011. 558 с.
12. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
13. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: постанова Правління Національного банку України: від 21.01.2004 р. № 22. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29.03.2004 р. за № 377.
14. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua>.
Стаття надійшла до редакції 29.07.2022
Статтю рекомендовано до друку 10.08.2022

References

1. Borysov A.B. (1999) *Bolshoi ekonomicheskii slovar* [Big Economic Dictionary]. Moscow: Knizhnyi mir [in Russia].
2. Dianiv R.P. (2002). *Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera* [Encyclopedia of a businessman, economist, manager]. Kyiv [in Ukraine].
3. Zavadskiy Y.S., Osovska H.V., Yushkevych O.O. (1999). *Slovyk ekonomichnykh terminiv: Menedzhment. Marketynh, Pidpryemnystvo*. [Dictionary of economic terms: Management. Marketing, Entrepreneurship]. Zhytomyr: ZhITIs [in Ukraine].
4. Zolotohorov V.H. (1997). *Entsyklopedychesky slovar po ekonomyke* [Encyclopedic Dictionary of Economics]. Minsk: Polymia [in Belarus].
5. Lukash S.Y., Maliutynoi L.A. (Ed) (1994). *Bankovskaia entsyklopedyia* [Bankovskaia entsyklopedyia]. Dnepropetrovsk: Kayssa Plus [in Ukraine].
6. Partyn H.O., Zahorodnii A.H. (2006). *Finansy pidpriemstv* [Business finance]. Kyiv: Znannia [in Ukraine].
7. Raizberh B.A., Lozovskiy L.Sh., Starodubtseva E.B. (2007). *Sovremenniy ekonomicheskii slovar* [Modern Economic Dictionary]. Moscow: YNFRA-M [in Russia]. <https://www.ebk.net.ua/Book/Ses/b/0032.htm>
8. Savluk. M.I. (Ed) (2011). *Hroshi ta kredyt* [Money and credit]. Kyiv: KNEU [in Ukraine].
9. Sukharskyi V.S. (2002). *Ekonomichnyi slovyk-dovidnyk* [Economic dictionary-reference]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukraine].
10. Shchetynin A.I. (2006). *Hroshi ta kredyt* [Money and credit]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukraine].
11. Voronova L.K. (Ed) (2011). *Slovyk finansovo-pravovykh terminiv* [Dictionary of financial and legal terms]. Kyiv: Alerta [in Ukraine].
12. Economic Code of Ukraine.
13. *Pro zatverdzhennia Instruksii pro bezgotivkovi rozrakhunky v Ukraini v natsionalnii valiutiio Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy* [On the approval of the Instructions on cashless payments in Ukraine in the national currency: resolution of the Board of the National Bank of Ukraine]. From 21 January 2004, № 22. Registered in the Ministry of Justice of Ukraine March 29, 2004, № 377.
14. The official website of the NBU. <https://bank.gov.ua/>
The article was received by the editors 29.07.2022
The article is recommended for printing 10.08.2022

Olena Sidelnyk

*Candidate of economic sciences, associate professor
Associate Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting
Ivan Franko Lviv National University
79000, Ukraine, Lviv Region, Lviv City, 1 University Street
e-mail: helen.sidelnyk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3147-9590*

Serhii Viazovyi

*Graduate student of the Department of Financial Technologies and Consulting
Ivan Franko Lviv National University
79000, Ukraine, Lviv Region, Lviv City, 1 University Street
e-mail: vazowo@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9504-0483*

METHODOLOGY FOR DETERMINING THE CONCEPTUAL ASPECT OF THE FORMATION OF NON-CASH PAYMENTS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY

Abstract. With the ongoing globalization of international goods and trade, payment transactions are also growing worldwide. Different forms of calculation are created or improved. An important aspect of today is the introduction and improvement of cashless payments in Ukraine and around the world. The issue of defining the conceptual aspect of the formation of non-cash payments remains relevant.

The work described the definition of "cashless payments" and their functioning in view of the national experience. The process of settlement regulation from the regulatory and legal support in Ukraine is considered.

The article examined the historical aspect of the formation of non-cash payments from ancient times to modern electronic systems.

The definitions of Ukrainian and foreign researchers and scientists are analyzed both in the general concept and in the principles of introducing this type of calculation in various aspects of human life in particular and the country as a whole.

Concepts that are provided in normative and legal documents, by authorities and the regulator of monetary relations in Ukraine are highlighted and researched.

A comparative analysis of the given definitions was carried out and a methodology for their grouping according to certain categories and common features was formed.

The classic advantages of cashless payments are characterized with regard to the participant of monetary relations in the conditions of civilizational and time challenges in the state, and new advantages are added taking into account the pandemic caused by Covid-19.

The actual concept of "cashless payments" is presented based on the experience of foreign and Ukrainian scientists and researchers, state regulatory and legal documents, definitions of state bodies and taking into account the historical factor.

Keywords: *Cashless payments, digital economy, money transfers, historical aspect, plastic cards.*

JEL Classification: G 21

Formulas: 0; fig.: 1, tab.: 3, bibl.: 14